

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך לז, תשמ"ו



האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מתשובות המזכירות המדעית

על פרות וירקות

שאלה: אנו מבקשים לדעת, על פי מה מגדירים תוצרת חקלאית מסוימת בגדר פרי או בגדר ירק: האם הולכים אחרי מקור הצמח, או על-פי מקום הצמיחה, או בהתאם לשימוש? למשל — מהי הגדרת תות-שדה ואבוקדו?

תשובה (אמ"ש): קשה השאלה ששאלתם, ואין לה תשובה אחת פסוקה ומוסכמת. הדוגמאות שהבאתם (אבוקדו, תות-שדה) מציגות את עצם הבעיה.

בחיי היומיום מקובל עלינו להפריד בין ירקות לבין פרות על פי שימושם הקשור לטעמים (הפרות מתוקים, משמשים לקינוח הסעודה או פתקרוכת, מה שאין פן הירקות). מיונם על פי דרך גידולם (על עץ/שלא על עץ) הולם במידה רבה את המיון על פי השימוש בהם, אבל רבים ייפללו במיון האחד במחלקה האחת, ובמיון אחר — במחלקה האחרת (כמו הדוגמאות שהוזכרו בשאלה).

הבוטניקה אינה מסייעת לנו. לפי ההגדרה הבוטנית, הפרי הוא האבר של הצמח, המתפתח מן השחלה אחרי ההפריה, והמכיל זרעים, בגון החלק הנאכל בעגבנייה ובמלפפון, ואין המלה ירק משמשת כמונח בוטני.

ההלכה נזקקה להבחנה פעניין ברכות הנהנין ("בורא פרי העץ" / "בורא פרי האדמה"), וזה ניסוחו של טור אורח חיים (סימן רג, על פי תלמוד בבלי, ברכות, מ' סוף עמ' א'): "וסימן

לידע איזהו פרי עץ או פרי אדמה: כל אילן שעושה פירות משנה לשנה נקרא פרי העץ, אבל כל דבר שאין שרשיו נשארין בארץ וצריכין לזרעו בכל שנה נקרא פרי האדמה".

על פי ההלכה האבוקדו הוא פרי העץ, ואילו תות־השדה, האבטיח והפננה הם פרות האדמה. על הפננה היו דיונים רבים בין בעלי ההלכה לפני עשרות שנים מעטות.

המחוקק הישראלי, שנדרש להבחין בין פרות וירקות, לא יכול להציע הגדרה, ונאלץ להסתפק ברשימת פרות מזה וירקות מזה. על פי פירוש — תות־השדה והאבטיח הם ירקות, ואילו האבוקדו וגם הפננה הם פרות.

מעניין, מהו הנוהג בספרי בישול וברשימות מחירי השוק המתפרסמות בעיתונים. נשמח מאוד, אם תבדקו את העניין ותודיעו לנו מסקנות "מחקרכם".

מכל מקום תוכלו מעתה להתמיה את אורחיתכם ולהגיש להם סלט של קוביות מלון, תות־שדה ובננות פ"סלט ירקות", ולקינוח — "סלט פרות": אבוקדו בזיתים.

עֵקֶשׁ, עֵקֶשׁוֹת / עֵקֶשׁן, עֵקֶשׁנוֹת

שאלה: עם שובו של נתן (אנאטולי) שצ'ראנסקי אל מולדתו הרוחנית ואל עמו, לאחר שנות סבל ומצוקה בארץ גזרה, שמענו גדולים ורפי מדינה מברכים אותו על "מלחמתו העיקשת נגד שלטונות ברה"מ".

בבית־הספר לימדונו, שהשימוש בתואר "עֵקֶשׁ" לעניין האמור שימוש מוטעה הוא. האומנם?

תשובה: (י"ז) אכן, מלים שונות הן בעברית, עקש, עקשת עקשות מכאן, לעומת עקשן, עקשנית ועקשנות מכאן. העקש הולך בדרכים עקלקלות, נפתלות ועקומות, דרכים בלתי-ישרות, עד כדי עיוות הדרך הנכונה. מידת העיקשות מידה מגונה היא, ואין בה שבח. פה עיקש הוא פה שאינו אומר את הנכון והישר, ועיקשות לב מעידה על לב, ההוגה מחשבות של עקיפה והערכמה. עקש הוא היפוכו של ישר, ומחשבה עקשת היא מחשבה עקומה ומעוותת.

לא כן העקשן, העומד על דעתו, והוא נלחם על עקרונותיו ואינו נסוג, למרות אויביו ומתנגדיו. עקשנותם של העקשנים, ההתנגדות, אם טובה מטרתם — עקשנות משופחת היא. אמנם, יש עקשנות שלא נעריך אותה, פאשר איננו רואים את המטרה פראויה, ואף-על-פי כן העקשן טוען, שהוא ימשיך לעשות את שלו, ו"יקוב הדין את ההר".

על-כן, עיתון המתפּוֹן לשבח את אביטל שצ'ראנסקי יציין את "פעילותה העקשנית והמסורה... המשמשת מופת..." (אבל אם כתב "פעילותה העיקשת והמסורה" — לא שיבח, אלא סתר את עצמו). אף רדיו המציין "נחישות עיקשת" — שיבח ולא אמר דבר ברור. אילו אמר 'נחישות החלטה' — היינו מבינים, שפּוֹנְתוֹ להחלטה עקשנית ונוקשה פנחושת, ויש כאן ציור ודימוי פלשון. אילו אמר על שלטונות ברה"מ, שרדיפתם את שצ'ראנסקי הייתה עיקשת, היינו מבינים, שהם נקטו שיטות מעוּנְתוֹת ובלתי-ישרות, פּדִי לרפא, ודרפם הייתה עיוות המשפט ההוגן.

גם דרך יכולה להיות עיקשת, פלומר — מתפתלת

ימינה ושמאלה, עולה ויורדת בין מהמורות ומתחמקת לצדדים ממכשולים הניצבים לפניה.

אין הדרך יכולה להיות עקשנית, במשמע של חתירה רצונית ומתמדת למגמה מסוימת, ללא רתיעה (אלא בהשאלה). לעומת זאת, הפֶּרֶד יכול להיות עקשן, ולגלות את עקשנותו בכך, שהוא מִקְרָב לצעוד בדרך שנוהגו מעוניין בה. לפיכך צדקו מוריכם, וצריך לברך את היוצא לדרך על מלחמתו העקשנית בשלטון העיקש, כלומר — מלחמתו שללא נסיגה וללא ויתורים פנגד שלטון המענת את הַצֶּדֶק ומעקם את האמת.

מְסֻפָּנָה, מְסֻפְּנוֹת־יִשְׂרָאֵל

שאלה: שמעתי את מנפ"ל המְסֻפְּנוֹת בעבר, וכן את מזכ"ל ההסתדרות הפללית בהווה, בדברם ברדיו ובטלוויזיה על המפעל המחוסר עבודה, שסגירתו נדונה בְּרֹב עַם, ברעש ובמהומה, והנה הם מכנים את בית-המלאכה הזה, לספינות, בשם מְסֻפָּנָה. ילמדונו רבותינו: מְסֻפָּנָה או מְסֻפְּנָה?

תשובה: (י"ן) מלים רבות מאוד במשקל מְפַעְלָה מציינות מקומות שעושים בהם מלאכה מסוימת, או מוסדות שפועלים בהם גופים מסוימים, או סתם מקומות, שאינם פְּלִים ואינם מכשירים. למשל, בודקים במְבַדְּקָה, גונזים במְגַנְזָה, אוכלים במְסַעְדָה, שותים במְסַבָּאָה, מנהלים במְנַהֵלָה וצובעים במְצַבֵּעָה, חוקרים במְשַׁטָּרָה, וחובשים במְרַפָּאָה, ואף רובצים במְדַשָּׁאָה לאחר שצועדים על המְדַרְכָּה, ועוד עשרות דוגמאות לכך.

אך די בשמות שהוזכרו פדי לקיים בלשוננו את המשקל
האמור, ואכן פך קבעה האקדמיה לאותו בית-מלאכה שהזכרת,
לבניית ספינות ולתיקונן (באנגלית: dockyard, shipyard):
מִסְפָּנָה. קרייני "קול ישראל" מקפידים להגות פך, וה"טלויזיה
הישראלית" אף כותבת פך: מ י ס פ נ ה (אכן, שלא פמקובל
עלינו, שפלינו אינם גורסים יו"ד זו), פדי שיובהר המבטא
התקין. והמְשָׁנָה — סוּטָה מן התקן.

ה ע ר ו ת

שרגא אברמסון

"יהודי טוב"

ב"לשוננו לעם", קונטרס שנ"ז—ש"ס, עמ' 225, נזכר
הביטוי "א גוטער ייד", יהודי טוב. ויש להעיר, שהביטוי יהודי
טוב כבר נמצא ב"אור זרוע" לר' יצחק מווינא, בהלכות מילה,
סי' קז, אות ב: "וצריך לחפש יהודי טוב לעשותו בעל
ברית. וכן שם, אות ג: וצריך לחפש אחר המוהל יהודי
טוב. וצינתי בספרי "רב נסים גאון", עמ' 548, שאף ב"ספר
חסידים", סי' שעט ("מקיצי נרדמים, סי' תתשג) נאמר: "מפני
שהוא יהודי טוב"